

Çevre Korumada Hukukun Rolü

Yrd. Doç. Dr. Gökçe GENÇAY*¹ Yrd. Doç. Dr. Üstüner BİRBEN²
¹Bartın Üniversitesi Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümü
²Çankırı Karatekin Üniversitesi Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümü

Özet

Einstein tarafından en basit haliyle “benim dışındaki her şey çevredir” diye tanımlanan çevrenin korunması hususu, üzerinde önemle durulması gereken konulardan biridir. 21. yüzyılda yaşanan çevre sorunlarının birçoğunun nedenlerinin başlangıcı oldukça uzun yıllara dayanmaktadır. Geçmişten günümüze süreklilik arz etmeye başlayan hava kirliliği, su kirliliği, nüfus artışı ve çarpık kentleşme, ormanların tahribi, küresel ısınma, yok olan flora ve fauna gibi çeşitli çevre sorunları, çevrenin korunması konusunda hukuka duyulan ihtiyacı daha belirgin hale getirmiştir.

Hukuksal yollarla çevre korumada başvuru temel yaklaşım elbette ki yasal düzenlemelerdir. Diğer bir deyişle, kanun, tüzük, yönetmelik, yönerge vb. gibi hukuk normları ile çevrenin korunması, çevreye verilecek zararın en aza indirilmesi için alınacak önlem ve tedbirler için kurallar konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Koruma, Hukuk, Türk Çevre Mevzuatı

Abstract

Issue of protection of the Environment--defined as the simplest way by Einstein “The environment is everything that isn't me”-- is one of the issues to be considered. The beginning of many of the environmental challenges faced in the 21st century is dating back to quite a long time. From past to present, enduring air pollution, water pollution, population growth and unplanned urbanization, destruction of forests, global warming, various environmental problems such as disappearing flora and fauna have made the need for a law on the protection of the environment more pronounced.

The basic approach to be applied for the environmental protection within legal ways is, of course, legislations. In other words, protection of the environment with legal norms such as laws, by-laws, regulations, directive etc. is to provide rules and measures to be taken so as to minimize damage to the environment

Keywords: Environmental Protection, Law, Turkish Environmental Legislation

1. Giriş

Çevre sorunlarının çözümünde, hukuk biliminden yararlanılması oldukça yaygın bir yöntem olup hemen her ülkede, çevreye zarar veren eylemleri bir yaptırıma tabi tutan, gerekirse kirleteni cezalandıran hukuk kurallarını görmek mümkündür [1].

*Corresponding author: Address: Bartın Üniversitesi Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümü, 74100, Bartın TÜRKİYE. E-mail address: ggencay@bartin.edu.tr, Phone: +903782235160

Çevrenin korunması hususu, çeşitli çevre sorunlarının yaşanması ve yaşanmaya devam edeceği düşüncesi ile ortaya çıkmıştır ancak tahmin edildiği gibi yakın zamanlarda fark edilen bir olgu değildir. Aksine çok uzun yıllar önce bile çevre koruma konusunda çeşitli düzenlemelere başvurulduğu görülmektedir.

Özellikle ormanların korunması ve geliştirilmesi konularında Avrupa ormancılığında, günümüzden yaklaşık 400-500 yıl öncelerinde, genelde kamuya ait ormanların korunmasına ilişkin, suçlunun yakalanması durumunda elleri ve ayaklarının bağlanarak ya da samana sarılarak ateşe atılma gibi çok ağır cezaları içeren yüzlerce emir, hüküm, kanun vb. düzenlemelerin yer aldığı bilinmektedir [2].

Çevrenin korunmasına yönelik uygulamaların geçmişi Türkiye tarihinde Osmanlı Döneminde de yer almaktadır. Örneğin Fatih'in İstanbul'u fethettikten sonra yaptığı ilk işlerden birisi, Haliç'in kirlenmesine ve toprakla dolmasına engel olmak için gerekli önlemleri emreden bir ferman çıkarmak olmuştur. Bu fermanla öncelikle Haliç yamaçlarında ve çevresinde ziraat ve hayvancılık yasaklanmış, yamaçlara ayrı ekilmesi, Haliç çevresinde bir fersah genişliğindeki şeride de yonca ekilmesi ve burada hayvan otlatılmaması emredilmiştir [3]. Yine Fatih Sultan Mehmet'e ait olduğu bilinen bir vasiyetnamede, sokaklara tükürenlerin vereceği zararları önlemek amacıyla, sokak başlarında bulunan görevlilerin bu kişilere ceza uygulaması ve kireçle sokağın dezenfekte edilmesi istenmektedir [3].

Tarihsel gelişime bakıldığında çevrenin korunması konusundaki düzenlemelerin ilk aşamalarda, "komşuluk hukuku" ya da "birisinin bir eylemde bulunurken başkalarına zarar vermemesi" hususunda düzenlenirken, zaman içinde çevre koruma düzenlemelerinin insan ve çevre ilişkilerini düzenleme aşamasına ulaştığı söylenebilir [4].

Modern anlamdaki çevre hukuku; 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, insan ve diğer canlıların sağlığını ciddi biçimde tehlikeye sokan, ekolojik dengeyi bozan etkinliklere tepki olarak gelişen çevre duyarlılığının hukuksal metinlere yansımış en somut örneği olarak tanımlanmıştır [4]. Diğer bir deyişle yaşanan çeşitli çevre sorunlarına karşı çevrenin yasalarla korunması isteği ve gereği çevre hukukunu ortaya çıkarmıştır.

Çevre koruma konusunda genellikle kamu hukuku, ceza hukuku ve idare hukuku kurallarından yararlanılmaktadır. Bunun haricinde çevre ile ilgili sorunlar sınır tanımayan sorunlar olduğu için uluslararası hukuk da çevre koruma da önemli bir yer tutmaktadır. Bu hukuk dallarının yanı sıra çevre hukukunun son yıllarda kendine has, özel bir hukuk dalı olarak tanımlandığı da literatürde yer almaktadır.

2. Materyal Metot

Bu çalışmada öncelikle çevre ve çevre sorunsalı kavramları ele alınarak mevcut çevre sorunları ve çevre hukukuna duyulan ihtiyaç ortaya koyulmuştur. Ardından çevre hukukunun kısa bir tarihçesi Dünyada ve Türkiye'de değerlendirilerek, mevcut çevre hukuku kaynakları ele alınmıştır.

Hukuk kuralları bir toplumun sosyal düzenini sağlayan, maddi yaptırımlarla desteklenen kurallar bütünüdür. Çevrenin korunması konusunda yapılan yasal düzenlemeler de maddi yaptırımlarla desteklenen hukuk kurallarından meydana gelmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise çevre hukuku ile ilgili doğrudan ve dolaylı yasal düzenlemeler normaler hiyerarşisine göre incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Çevre hukuku dalı diğer birçok hukuk dalına göre çok yeni bir dal olmasına rağmen özellikle uluslararası platformda çevre sorunlarına karşı birlik olmak amacı ile oldukça geniş bir kaynağa sahiptir. Diğer bir deyişle uluslararası sözleşmeler, yüksek mahkeme kararları, iç hukukta yer alan anayasa, kanun, yönetmelik gibi birçok düzenleme mevcuttur. Bu çalışmada da bu kaynakların hepsi üzerinde durulamamış, sadece önemli olanlar ve değerlendirmeler yapılması uygun görülmüştür.

3. Bulgular

3.1. Çevre Sorunsalı Kavramı

Çevrenin genel ve yaygın bir tanımı bulunmamakla birlikte farklı kişilere ve bilim dallarına göre farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Çevre tanımının oldukça kapsamlı bir şekilde yapıldığı aşağıdaki tanımın diğer tüm tanımları içereceği düşünülmektedir.

“Çevre; yeryüzü ekosisteminde yer alan canlı ve cansız varlıklarla bunların karşılıklı etkileşimlerinin (fiziksel, kimyasal, biyolojik) var olduğu dünya ve dünya dışı fiziksel mekân ve oluşturduğu yapay ortam ile yine bu varlıkların oluşturdukları soyut bir algılama ve etkileşimi ifade eder” [1].

Tüm canlıların yaşam ortamları olan çevrenin çeşitli sebeplerle doğrudan veya dolaylı yollardan kirlenmesi, yaşam şekilleri ve standartlarının düşürülmesi çevre sorunlarını doğurmaktadır. Dünya'nın her yerinde karşılaşılan küresel çevre sorunları olduğu gibi o ülkeye, bölgeye has çevre sorunları ve bu sorunlara karşı alınmak istenen farklı çözüm yolları bulunmaktadır. Çevre kirliliği, Çevre Kanununun tanımlar başlıklı 2'nci maddesinde “Çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki” olarak tanımlanmıştır.

Ortaya çıkan çevre sorunları çok çeşitlidir. Bunlardan bazıları fazla önem taşıyamaları nedeniyle gündeme gelmemektedir. Başlıca çevre sorunu türlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür [1].

- Su Kirliliği
- Hava Kirliliği
- Toprak Kirliliği
- Flora ve Fauna Tahribi
- Ozon Tabakasının Tahribi
- Asit Yağışları
- Küresel Isınma

- Ormansızlaşma
- Çölleşme
- Genetik Yapının Bozulması
- Gürültü ve Titreşim
- Elektromanyetik Kirlilik

Bu sayılanlardan bazıları ülkemizde önemli çevre sorunları olarak görülürken bazıları henüz sadece tehdit unsuru olarak görülmektedir. Örneğin ülkemizde ormansızlaşma ve erozyon sorunlar listesinde ilk sıralardadır. Ormanların yeteri kadar korunamadığı, kamu yararı olduğu gerekçeleri ile birçok faaliyetin devlet ormanları üzerinde yapılmasına 49 ve 99 yıllığına izin veren orman mevzuatı orman alanlarının azalmasına ve kalitesinin düşmesine neden olmaktadır.

Kirlilikler ise ülkemizde Avrupa’da olduğu kadar sanayi faaliyetlerinin çok yoğun olmayışından ötürü gelişmiş ülkelere oranla daha küçük çaptadır. Ancak zararlı kimyasalların kullanılması dâhil usulsüz tarım uygulamaları, aşırı yer altı suyu kullanımı, tehlikeli ve toksik sanayi atıklarının kaçak olarak yer altına gömülmesi, sazlıkların kesilmesi veya yakılması, anız yakılması, kum ve çakıl alımı, maden (özellikle gümüş ve altın) arama faaliyetleri gibi nedenlerle su (göl, ırmak ve körfezler), sulak alan, kıyı ekosistemleri ve toprak gibi değişik doğal varlıklar bozulmakta ve kirlenmektedir [5].

Çevre sorunlarının önemli özelliklerinden biri de evrensel özellik taşımalarıdır. Diğer bir deyişle bir ülkede başlayan ve çevre sorunu olarak nitelenebilecek bir kirlilik zaman içerisinde diğer ülkeleri de tehdit eder boyuta erişebilmektedir. Özellikle hava ve su kirliliği, küresel ısınma gibi sınır aşan sorunlar bu boyutta değerlendirilebilir.

İnsanın doğada ya da çevrede karşılaştığı sorunların tümü, nitelikleri gereği bir bütün oluşturmakta, aralarında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Gerçekte sorunsal kavramı da öğeleri birbirine bağlı olan sorunlar bütünü anlatmak için kullanılır [4]. Çevre sorunları da birbirlerinden soyutlanarak tek başlarına değerlendirilemez. Çünkü bu sorunlar nedenleri ve sonuçları bakımından iç içe geçmiştir; bir sorunun sonucunda başka sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin hava kirliliği ormansızlaşmanın bir nedeni olduğu kadar sonucudur da [5]. Çevre sorunları ve sonuçlarının bu denli iç içe geçmesi sonucunda çevre sorunsalı kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

3.2. Çevre Hukukunun Tarihsel Gelişimi

Dünyanın var olduğu ilk günlerden beri insanoğlunun etkisi olmadan yaşanan doğal olaylar ile meydana gelen çevre felaketleri de vardır. Örneğin buzul çağının yaşanması bugünkü anlamda bir çevre felaketidir fakat buzul çağının oluşmasında insanlığın ya da endüstrileşme faaliyetlerinin bir rolünün olmadığı da ortadadır. Diğer bir örnek dinazor, mamut gibi hayvanların çok uzun yıllar önce nesillerinin tükenmesidir. Bu tür hayvanların ve bazı bitkilerin yok olmasında da insanlığın ve endüstrileşmenin etkisinin olmadığı açıktır. Ancak insanların çevreyi kullanmaya başlaması ve hiç bitmeyecek bir kaynak, hiç kirlenmeyecek bir bileşen olarak düşünmesi yıllar içinde çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda kısaca, çevre sorunlarının geçmişten günümüze doğru artması çevrenin korumasını gerektirmiş, çevre koruma gerekliliğinin hissedilmesi ise çevre hukukunun doğmasına neden olmuştur diyebiliriz.

Ülke sınırlarımız dâhilinde çevrenin korunması ile ilgili tarihi kayıtlar incelendiğinde Osmanlı döneminde çevrenin korunması ve bu kültürün oluşmasına yönelik örnekler olduğu tespit edilmiştir. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman'ın çevre koruma uygulamaları adı altında, Dünya'nın ilk çevre kanunu olarak tanımlanmış 480 yıllık Çevre Nizamnamesi bulunmaktadır [3]. Bu nizamnameden bazı hükümler şöyledir; her kişi veya kurum kendi çevresinin temizliğinden sorumlu tutulmuştur, ortalığa bırakılan çöplerin kim tarafından atıldığı araştırılıp, sorumlunun bulunması için subaşı görevli kılınmıştır, boya, çamaşır suyu, kan gibi atık maddeler insanların gelip geçtiği yollara bırakılamaz, ıssız tenha yerlere götürülmesi emredilmiştir.

Modern anlamda çevre hukukunun doğuşu ve gelişmesi ise özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan çevre sorunları ve bu sorunlarla başa çıkma isteği düzenli, sistemli, caydırıcı ve uluslararası bir çevre hukukuna ihtiyaç duyulduğunda ortaya çıkarmıştır.

Çevre hukukunun doğuşu, hemen tüm çalışmalarda dikkat çekildiği gibi, 1960'ların sonuna rastlamaktadır. Bu yıllarda bilimsel çalışmalar, çevre felaketleri ve çevrecilerin çabaları etrafında ortaya çıkan yeryüzü elden gidiyor, gelecekteki varlığımız tehlikede şeklindeki alarm çığlıkları etkisini 1970'lerde Dünya'nın önde gelen tüm ülkelerinde çok sayıda hukuki düzenlemeler yapılması şeklinde göstermiştir. Ancak bu dönemde henüz ülkemizde çevre sorunları adına çözüm arama girişimlerine rastlamak mümkün değildir [6]. Ülkemizde çevre hukukunun ana kaynağı olarak görülen Çevre Kanunu ve ilgili yönetmelikleri 1983 yılı ve sonrasında yürürlüğe girmiştir. Çevre sorunları genellikle sınır aşan kirlilikler meydana getirdiği için çevre hukuku ulusal olduğu kadar uluslararası boyutlarda da düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Çevre hukukunun çeşitli ülkelerin anayasalarında yer almaya başlaması yakın zamanlarda yer almıştır. Avrupa'da anayasasına çevre ile doğrudan ilgili hüküm koyan ilk ülke İsviçre'dir. 1971 yılında koyulan bu hükme göre, çevrenin zararlı etkilerine karşı korunması hakkında yasalar çıkarılacağına ve özellikle hava kirliliği ve gürültüyle savaşılabacağı düzenlenmiştir [7].

3.3. Türkiye'de Çevre Hukukunun Kaynakları

Türkiye'de çevrenin hukuksal yollarla korunmasına yönelik hükümler içeren anayasal ve yasal düzeyde düzenlemeler vardır. Bu ulusal kaynaklarının başında, normlar hiyerarşisinin de en üstünde bulunan anayasal düzenlemeler vardır. Devamında ise doğrudan ve dolaylı ilgili birçok kanun, yönetmelik, genelge gibi ulusal ve uluslararası sözleşmelerin yani sıra yardımcı kaynaklar olarak mahkeme kararları, içtihatlar ve doktrin tartışmalarının Türk Çevre Mevzuatını oluşturduğu söylenebilir.

Ayrıca çevre politikalarının “3.Beş Yıllık Kalkınma Planı” ile 1974 yılında Türkiye'nin kalkınma planlarına girdiği, bundan önceki iki kalkınma planında herhangi bir düzenleme olmadığı görülmektedir [8]. Devamında ise 3. Beş yıllık kalkınma planından günümüze kadar, bütün kalkınma planlarında çevre ile ilgili politikalara, zamanın ve toplumun ihtiyaçlarına göre güncellenerek yer verilmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde hiyerarşik sıraya göre çevre hukukunun kaynakları aşağıda detaylı olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

1- Anayasa

1961 Anayasasında çevrenin korunması veya çevre hakkı ile doğrudan ilgili herhangi bir hüküm bulunmazken “Sağlık Hakkı” başlığını taşıyan 49’uncu maddesi Devlete, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini sağlamayı ödev olarak yüklemiştir. Bu hüküm ile dolaylı yoldan, insanların sağlıklı bir çevrede yaşamaları için devletin görevli olduğu söylenebilir.

Şuan yürürlükte bulunan 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında ise çevrenin korunması ile doğrudan ilgili bir hüküm bulunduğunu görülmektedir. Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması başlıklı 56’ncı maddeye göre “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir” diyerek, toplum içinde yaşayan insanların sağlıklı bir çevrede yaşaması için devletin görevi sayılmıştır. Devlet bu görevi yerine getirmek için gerekli yasal düzenlemeleri koyar ve denetimleri yapar. 17’nci madde ise, çevrenin korunmasını destekleyici hükümler içerir. İlgili madde, herkesin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğunu vurgular.

Anayasanın bu iki maddesinde sözü geçen çevre hakkı, yaşam hakkı bakımından vazgeçilmez nitelikte olup yaşam hakkının güvencesini oluşturur. Çünkü çevre hakkının konusu, yaşamın içinde gerçekleştiği çevredir; amacı da insanoğlunun ve tüm canlı varlıkların hayatını idame ettirdikleri yer olan çevrenin korunması, iyileştirilmesidir [9].

Sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi kapsayan “Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti” başlıklı 23’üncü madde de ise, herkesin yerleşme ve seyahat hürriyetine sahip olduğu düzenlenmiştir. Yine 57’nci madde de “Konut Hakkı” düzenlenmiş olup Devletin şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alacağı hüküm altına alınmıştır.

Yine Anayasanın 63’üncü maddesi “Tarih, Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması” başlığını taşır ve devletin, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlayacağı, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alacağını düzenlemiştir.

Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi başlıklı 169 ve *Orman Köylüsünün Korunması* başlıklı 170’nci maddelerde de çevrenin önemli bir parçası olan ormanların korunmasında Anayasanın verdiği önem vurgulamakta ve bunların korunması görevinin doğrudan Devlete verildiğini göstermektedir.

Bu ilgili maddelerin haricinde Anayasanın 43 (kıyılarından yararlanma), 44 (toprak mülkiyeti), 45 (Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması) ve 46’nci maddeleri (kamulaştırma) çevrenin korunması ile ilgili dolaylı hükümler olarak sayılabilir.

Çevrenin korunması konusunda anayasal düzenlemelere genel olarak bakıldığında bir ülkenin en üst düzey hukuk normunda olması gerektiği kadar hüküm içerdiği söylenebilir. Bilindiği üzere anayasalar genel çerçeveleri çizerek detayları kanunlara ve diğer alt düzey hukuk normlarına atfeder. 1982 Anayasası da, çevre hukukunun temel kaynağını yeteri düzeyde oluşturmuş diğer detaylı düzenlemeleri kanunlara bırakmıştır.

2- Kanun

Bir ülkenin hukuk kuralları özellikle kanunları toplumdaki değerlerin korunmasında büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde çevre hukukunun kanun düzeyindeki temel kaynağı 1983 tarihli 2872 sayılı Çevre Kanunudur. Bunun haricinde çevreyle ilgili birçok kanun bulunmaktadır. 4721 sayılı Medeni Kanun, 5237 sayılı Ceza Kanunu, 6831 sayılı Orman Kanunu, 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu, 3213 sayılı Maden Kanunu gibi birçok kanun çevrenin korunması ile ilgili hükümler içermektedir.

Çevrenin korunması ve geliştirilmesi ile ilgili doğrudan ilgili olan Çevre Kanununun amacı ilk maddesinde *“bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak”* olarak belirtilmiştir. Bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması ile ilgili bu maddenin önceki hali daha detaylı olup, kanunun asıl amacını daha açık anlatmaktaydı. Çevrenin iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması; su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi; ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak, bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukuki ve teknik esaslara göre düzenlemek çevrenin sürdürülebilir korunmasında önem arz etmektedir.

2010 yılında yürürlüğe giren Biyogüvenlik Kanunu ise gelişen ve değişen Dünya'nın getirdiği yararların yanı sıra zararlarının azaltılmasına yöneliktir. Kanunun amacı, bilimsel ve teknolojik gelişmeler çerçevesinde, modern biyoteknoloji kullanılarak elde edilen genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar ve ürünlerinden kaynaklanabilecek riskleri engellemek, insan, hayvan ve bitki sağlığı ile çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla biyogüvenlik sisteminin kurulması ve uygulanması, bu faaliyetlerin denetlenmesi, düzenlenmesi ve izlenmesi ile ilgili usul ve esasları belirlemektir.

Çevre hukukunda tartışılan önemli konulardan biri de çevre korumada ceza hukukundan yararlanıp yararlanılmayacağıdır. Ülkemizde çevreye ilişkin cezai hükümlere ilk olarak Çevre Kanununda yer verilmiştir. Ardından 2004 yılında yenilenen Türk Ceza Kanununun *“Çevreye Karşı Suçlar”* başlıklı 181 vd. maddeleri ile yeni hükümler getirilmiştir. İlgili maddeler çevrenin kasten ve taksirle kirletilmesi sonucunda hapis ve idari para cezaları vermek üzerine düzenlenmiştir.

Gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde çevrenin korunmasında ceza hukukuna daha çok yer verme konusunda genel bir eğilim olmasına karşın ne şekilde olması gerektiği üzerinde görüş birliği yoktur. Cezai yaptırımlar konusunda belli ölçüde deneyimi olan ülkelerin bir kısmında (İngiltere, Almanya, Fransa) umulan caydırıcılığın gerçekleşmediği, ABD’de uygulamada önemli ve başarılı örneklerin bulunmasına karşın etkililik konusu ile bağ kurulamayışından dolayı henüz belirsiz olduğu belirtilmiştir [6].

3- Uluslararası Sözleşmeler

Çevresel sorunların büyüklüğü, karmaşıklığı ve çok boyutluluğu karşısında, ulusal alanda yürütülen politikalar bu sorunların çözümünde tek başına yeterli görülmemiş, çevrenin korunması için uluslararası alanda sıkı bir işbirliğinin zorunluluğu kavranmıştır [10]. Her ülkenin "kendi kapısının önünü süpürmesi" gibi yerel ve dar yaklaşımlarla çevre sorunlarına çözüm getirilmesi olanaksızdır. Sınır tanımayan çevre olgusu, bütün insanlığın ortak yaşam alanıdır [11].

Çevrenin korunması ile ilgili ilk ve en önemli adım 1972'de Stockholm'de düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'dır. Uluslararası çevre hukukunun ortaya çıkmasında bir milat olarak görülmekte olan bu konferans ile çevre hukukunda yeni bir dönem başlamış olduğu kabul edilmektedir.

Türkiye'nin taraf olduğu birçok uluslararası çevre sözleşmesi bulunmaktadır. CITES, BERN, Kyoto Protokolü, RAMSAR gibi çevre ve çeşitli çevre unsurlarının korunması ile direkt ilgili birçok sözleşmeye iç hukukumuzda yer vermiş bulunmaktayız [12].

Uluslararası kaynaklar arasında çevre hukuku ve çevre koruma hakkında verilmiş olan özellikle yüksek mahkeme kararları da önem arz etmektedir.

4- Yönetmelik

Ülkemizde çevre hukukunun temelini oluşturan Çevre Kanunu birçok alandaki uygulamaları yönetmeliklere bırakmıştır. Yönetmelikler sayesinde çevre ile etkileşimi olacak her türlü faaliyetin uygulamaları çeşitli kurallara bağlanmıştır. Temeldeki dayanak ise Anayasada sözü edildiği gibi herkesin sağlıklı ver dengeli bir çevrede yaşama hakkı olmasına bağlıdır.

Çevre ile ilgili yönetmeliklerden bazıları şöyle sıralanabilir; Maden Atıkları Yönetmeliği, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik, Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği, Koku Oluşturan Emisyonların Kontrolü Hakkında Yönetmelik, Afet Riski Altındaki Alanların dönüştürülmesi Hakkında Kanun Uygulama Yönetmeliği, Atık Elektrikli ve Elektronik eşyaların Kontrolü Yönetmeliği, Atıkların Yakılmasına İlişkin Yönetmelik, Büyük Endüstriyel Kazaların Kontrolü Hakkında Yönetmelik, Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirilenmiş Sahalara Dair Yönetmelik, Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği, Atıkların Düzenli Depolanmasına Dair Yönetmelik, Hava Kalitesi Değerlendirme Ve Yönetimi Yönetmeliği, Madencilik Faaliyetleri İle Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmeliği, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği vb.

Çevre koruma konusunda tüzük ve kanun hükmünde kararname bulunmazken, onlarca tebliğ, genelge ve bakanlık kararı bulunmaktadır. Bu kaynaklar kurum içi çalışma esaslarından kanun ve yönetmelik uygulamalarına değil geniş bir yelpaze içindedir. Güncel kaynaklara Çevre ve Orman Bakanlığının resmi web sayfasından ulaşılabilir.

4. Tartışma

Kanunlar ya da diğer hukuki metinler yalnızca çevreyi bozabilecek faaliyetlerde uygulanacak ilke, koşul, yükümlülük, sınırlama, yasak ve yaptırımları değil, çeşitli sorun alanlarındaki,

yönetimsel görevleri üstlenecek kurumların oluşturulmasını da düzenlemişlerdir [3]. Dolayısıyla sadece çevrenin korunması ile ilgili yasal düzenleme yapmak yeterli olmamakta bununla birlikte uygulayıcı ve denetleyicilerin de belli kurallara göre çalışması gerekmektedir.

Toplum ihtiyaçları ve yaşam şekilleri yıllar ile birlikte değişmekte olup çevreye verilen zararlar ve ortaya çıkan sorunlar da yıllarla birlikte değişmektedir. Örneğin yüzyılım tehdidi olarak görülen elektromanyetik alanların ve özellikle cep telefonları ile baz istasyonlarının insan sağlığı üzerindeki etkileri ve alınması gerekli önlemler konusunda İstanbul Tabip Odasında yapılan bir yuvarlak masa toplantısında “cep telefonları ve baz istasyonlarının toplum düzeyinde çok ciddi sağlık riskleri oluşturabileceği, önemli sağlık sorunlarının uzun yıllar sonra ortaya çıkabileceği göz önünü alınması gerektiği” vurgulanmıştır [13]. Bu yeni nesil kirlilikten korunmak için gerekli araştırmalar ve yasal düzenlemeler en kısa zamanda yapılması gerektiği de açıktır.

Çevre hukukunun öncelikli ilkesi olan “önleme ilkesi”, çevre hukukunda taşıdığı önem dolayısıyla hem ilke olarak hem de gerçekleşmesini sağlayacak araçlar bakımında ulusal ve uluslararası metinlere konu olmuştur [14]. Önleme ilkesi gereği çevreye zararı olabileceği düşünülen faaliyetin daha başlamadan tedbir alınması, belli kurallara göre uygulanması gereklidir. İşte bu kurallar da kanun, yönetmelik, genelge, talimat veya diğer hukuksal düzenlemelerle yapılmaktadır.

Görülüyor ki, çevre hukuku aslında sadece çevre sorunu haline gelmiş bir çevre kirliliği hakkında yasal düzenlemeler yapmakla kalmıyor bununla birlikte henüz bir çevre sorunu olmayan ancak olma ihtimali olan uygulamalar için de uyulması gereken düzenlemeler de yer alıyor.

Bunların haricinde ulusal ve uluslararası mahkeme kararları da çevre hukukunun kaynaklarını oluşturmaktadır. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde çevrenin korunmasına ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamasına rağmen, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, uyguladığı amaçsal ve dinamik yorum metotlarıyla ve geliştirdiği pozitif yükümlülükler ve yatay etki teorileriyle çevrenin korunmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Mahkeme, çevrenin korunmasını genel menfaatin bir unsuru olarak görmüş, Sözleşme’de yer alan birtakım hak ve özgürlükleri bireye sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı sağlayacak şekilde yorumlamış ve kişiye bu hakkını etkili bir şekilde kullanabilmesi için usule ilişkin çeşitli güvenceler tanımıştır [15].

Çevrenin korunması konusunda yapılan yasal düzenlemelerde, kurallara uyulmaması halinde genelde idari yaptırımlar olduğu görülmektedir. Çevre hukukunun ilk doğduğu yıllarda idari yaptırımlar kullanılırken zaman içinde bu kuralların yeterli olmadığı görülmüş ve ceza hukukundan da yararlanılmaya başlanılmıştır. Çevre koruma konusunda ceza hukukundan yararlanılması ve yaptırımlarına yer verilmesi gerektiği konusunda görüş birliği varken ne şekilde yapılması ve sonuçlarının nasıl olacağı konusu açık görülmemektedir.

Türk Ceza Kanununun 181 vd. maddelerinde çevreye karşı işlenen suçlar için hapis veya adli para cezası öngörülmüştür. Örneğin çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesine kasten neden olanlara 6 aydan 2 yıla kadar, taksirle neden olanlara ise 2 aydan 1 yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. İnsan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıkların toprağa,

suya veya havaya taksirle verilmesine neden olanlara ise bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı düzenlenmiştir.

İster doğrudan ister dolaylı olarak kullanılsın, ceza hukukunu çevrenin tüm unsurlarını korumada kullanmak mümkün değildir. Kullanıldığı alanlarda ise etkin bir koruma sağlanması, kuvvetli bir yürütme otoritesinin bulunmasına, cezaların caydırıcı olmasına ve suçluların takibinin sıkı bir şekilde yapılmasına bağlıdır [1].

Anayasa hukukuyla, idare hukukuyla, vergi hukukuyla, ceza hukuku ve medeni hukukla yakın ilgisi olan çevre hukuku, hukuk dışındaki diğer bilimlerle de yakın ilgi kurmak ve geliştirilmek zorundadır [7]. Sorunlara hukuki çözümler aranırken unutulmaması gereken bir nokta şudur: yasal düzenlemelerin sosyal düzeni sağlayabilmesi için, bu hukuki düzenlemelerin esasını teşkil eden fikir ve prensiplerin önceden toplum tarafından benimsenmesi, öneminin anlaşılması gerekir. Bu durum, hem ihtiyaçların istenilen şekilde kanunlaşması için kanun koyucuya yol gösterir, hem de yürürlüğe girdiğinde uygulanmasını ve etkili denetim yapılması imkânı sağlayacaktır. Aksi halde kabahati yasalara yükleyip uygulanamayan ve yetersiz kalan hükümleri devamlı şekilde yenileme ve değiştirme ihtiyacı ortaya çıkar ki, çoğu halde Türk mevzuatını bir karışıklığa sokan işte bu sebeptir.

Sonuç

Çevre sorunlarının ortaya çıkış nedeni insan kaynaklıdır. İnsanoğlunun doğaya hâkim olma çabası, doğadan ihtiyacı olandan daha fazla faydalanmak istemesi, yaşam tarzının değişmesi ve bireysel çıkarların toplum çıkarlarının öne geçmesi, çevre sorunlarının temelini oluşturmaktadır. Burada bize düşen görev, çevrenin insan ihtiyaçları doğrultusunda kullanılırken ve faydalanırken en az düzeyde zarar görmesini sağlayacak kurallar ortaya koymamız ve elbette ki bu kurallara uymamızdır.

Şüphesiz uygulamaya geçirilememiş kurallar topluluğu tek başına hiçbir işe yaramaz sadece teoride kalır ve istenileni karşılayamaz. Önemli olan o kuralları uygulayacak olan kişilerin kuralları benimseyerek uygulamasıdır. Bunun için öncelikle toplum bilinci oluşturulmalıdır. Eğer bir toplum çevre konusunda duyarsız ise sadece kurallar koymanın önemi kalmayacaktır. Ceza hukukundan destek alarak maddi yaptırımlarla desteklenen caydırıcı hukuk kuralları, toplumu bir ölçüde kurallara uymaya itecektir. Ancak bu caydırıcı kurallardan ziyade toplum bilincinin oluşturulması daha önemlidir.

Sonsöz

Doğayla savaş halindeyiz. Eğer kazanırsak, kaybedeceğiz. (Hubert Reeves)

Kaynaklar

[1] Güneş Y, Coşkun AA. Çevre Hukuku, 2004. Kazancı Hukuk Yayınları: 181.

[2] Günay T, Ormancılığımızın Tarihçesine Bir Bakış, 2003. Tarım Orkam-Sen Yayını.

[3] Akgündüz A. İslam ve Osmanlı Çevre Hukuku, 2009. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları

- [4] Keleş R, Ertan B. Çevre Hukukuna Giriş, 2002. İmge Kitabevi.
- [5] Turgut YN, Çevre Politikası ve Hukuku, 2009. İmaj Yayınevi.
- [6] Turgut N, Çevre Hukuku, 2001. Savaş Yayınevi.
- [7] URL 1, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/1980-3/5.pdf>
- [8] Erkul H, Çevre Koruma, 2012. Detay Yayıncılık.
- [9] Dadak K, Yeni Kuşak Hak Olarak Çevre Hakkı, 2015. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, sayı 5. s.309-326
- [10] Güneş AM, Uluslararası Çevre Hukuku Üzerine Bir İnceleme, 2012. İÜHFMC. LXX, S.1, s.83-114
- [11] Dinç G, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Çevre ve İnsan, 2008. Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 143
- [12] URL 2,
<http://izindenetim.cevreorman.gov.tr/izin/AnaSayfa/birimler/uluslarasiKuruluslar/uluslararasiSozlesmeProtokolAnls/TurkiyeninTarafOlduguCevreSozlesmeler.aspx?sflang=tr>
- [13] Taşkın A, Çevrenin Hukuksal Yönden Korunması, 2010. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Nisan 2010, Sayı 1, (239-292).
- [14] Üçışık HG, Üçışık HF, Çevre Hukuku, 2013. Ötüken Neşriyat.
- [15] Duymaz E, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Çevrenin Korunmasına Katkısı, 2012. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:47, s.121-160.